

Eskişehir Vilâyetinin Buğday Ziraatı

Dr. Necdet Tunçdilek

Son yüzyıl içinde ziraat hayatında büyük bir hamle yapan ve bugün Türkiyenin tahıl ziraatı bakımından ileri gelen vilâyetlerinden birisi de Eskişehirdir. İç Anadolunun kuzeybatı kenarında yer alan bu bölümde tahıl ziraatı her ne kadar İç Anadolu ziraatinin bir devamı gibi görünürse de, komşu bölümlerin nisbî tesiri ile tahıl ziraatında iç kısımlara nazaran bir üstünlük müşahade edilir. İşte fizikî, beşerî ve iktisadî âmillerin müspet tesiri bu bölgeyi bugün ileri bir tahıl ziraatı sahası haline getirmiştir. Eskişehir bölgesi her ne kadar İç Anadolunun kuzeybatı kenarında yer almakta ise de, ziraî karakterinde İç Anadoludan farklı şekiller pek mevcut değildir. İç Andoluyu karakterize eden tahıl ziraatı burada da esas faktör olmakta ve gene buğday ziraatı bölgenin en başta gelen mahsulünü teşkil etmektedir.

Eskişehir vilâyetinde buğdayın tetkikine girişmeden evvel ekim sahaları hakkında kısa da olsa bir fikir vermek faydalı olacaktır. Eskişehir vilâyetinin 1.358.500 hektar tutan arazisinin %20.92 si tarla kültürlerine hasredilmiş olmakta, geri kalan %79.08 in %0.75 i bataklık, %2.10 kıraç, %17.90 nı orman, %58.11 mera ve çayır, ve %0.22 ise bağ ve bahçeler işgal etmektedir. Şu yüzde değerlerden de anlaşılacağı üzere Eskişehir vilâyetinde meralardan sonra en geniş saha tarla kültürlerine ayrılmaktadır. Yani vilâyet mesahasının 1/5 ekili araziye ihtiva etmektedir.

Tarla kültürlerine ayrılan saha kaza hududlarına taksim edilirse, bunun %52 si Eskişehir merkez kazasına, %25 Sivrihisara, %13 Mihaliççiğe, ve %10 da Seyitgazi kazalarına düşmektedir. Bunlardan Eskişehir merkez kazası, Eskişehir ovasına dayandığı gibi, aynı zamanda Yukarı Porsuk Vadisi ve iki kenarında kalan plato sahasını da içine almaktadır. Mamafih bu nispetin (%52) hemen hemen %75 i Eskişehir aluviyal ovasına ait olmakta, geri kalan %25 ise, diğer kısımlara şâmil olmaktadır. Sivrihisarda ise ziraî faaliyetin ağırlık merkezi Çifteler ovasında toplanmakta, Mihaliççikte ziraat sahaları kısmen dağlar üzerindeki müsait düzlüklerde, kısmen de Porsuk vadisi kena-

rındaki bataklık dışı alluvial sahalara inhisar etmektedir. Seyitgazide ise ziraat sahaları daha parçalı olup, umumiyetle neojen depresyonları içinde bulunmaktadır.

Tarla kültürlerine tahsis edilmiş olan sahayı bir de ürünlere göre taksim edersek tahıla tahsis edilen tarlaların %92.7 olduğunu görüyoruz. Geri kalan %7.3 ün %3.9 nu bakliyat, %3.4 nü de sanayi bitkiler işgal etmektedir.

İşte tahıla tahsis edilen sahaların diğer mahsuller yanındaki faiziyeti bu bölgenin ana karakterini çizmekte ve Eskişehir Vilâyetini bir tahıl memleketi olarak göstermektedir. Netekim aşağıda tahıl mahsulünün kazalara göre dağılımını gösteren tablo bu hususta kâfi bir fikir vermektedir.

TABLO I
Başlıca Tahıl Mahsulüne Ayrılan Saha

Eskişehir	%	Mihalıççık	%
Buğday	74.7	Buğday	73.8
Arpa	16.9	Arpa	20.8
Yulaf	8.2	Yulaf	4.4
Sair	0.2	Sair	1.0
Seyitgazi	%	Sivrihisar	%
Buğday	80.2	Buğday	84.4
Arpa	14.2	Arpa	11.6
Yulaf	3.5	Yulaf	3.0
Sair	2.1	Sair	1.0

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere tahıl mahsulünün %74 ilâ %84 buğdaya tahsis edilmekte, ikinci derecede kalan arpa ve yulaf buğdayla mukayese edilemeyecek derecede az bir ehemmiyeti olduğu anlaşılmaktadır.

Mamafih bu dört kaza bir biriyle mukayese edilecek olursa, güneyde ve plato üzerinde yer alan Sivrihisar ve Seyitgazide buğdaya tahsis edilen saha nispetinin, daha kuzeyde kalan Eskişehir ve Mihalıççığa nispeten daha da arttığı görülmekte, meselâ Eskişehirle, Seyitgazi arasında %5.5, Mihalıççıkla Sivrihisar arasında da %10.6 bir artış vukua gelmektedir. Şu halde, nispeten daha çeşitli bir tahıl ziraati sahasına tekabül eden Eskişehir ve Mihalıççıkten daha kurak ve daha

kuvvetli bir step karakteri arzeden Sivrihisar ve Seyitgazi de tahılın daha da monoton bir karakter iktisab edip, buğday ziraatinin daha fazla bir yer kazandığı neticesine varılmaktadır.

BUĞDAYIN KAPLADIĞI SAHA

Eskişehir bölgesinin yakın devirlerdeki ziraat tarihi tetkik edilirse, buranın pek yakın bir zamanda inkişaf ettiği ve ilk ziraat kalkınmanın 1891 den itibaren meydana geldiği neticesine varılmaktadır.¹

Esas mevzua girmeden şunu belirtelim ki, demiryolunun inşasından evvelki ve sonraki devirleri aydınlatacak ziraat istatistiklerin tutulmaması, bu meselenin tamamıyla aydınlanmasına pek im-

¹ Eskişehirde ziraat kalkınmanın başlaması son 60 senelik bir devreye tekabül eder. Meselâ, 19. cu asrın ortalarında gerek nüfus ve köy kesafeti ve gerek işlenir ziraat sahaları bakımından bugüne nazaran çok geri bir durumda olduğu bu bölgede dolaşmış olan seyyahların ifadelerinden anlaşılmaktadır. Öyleki 1813 tarihinde Macdonalt Kinnier bu hususta «Ziraat sahaları alanlar üzerindedir. Anadolu'nun bu kısmında elde edilen istihsal ancak yerli halkın ihtiyacını karşılayacak kadardır ve fazla istihsal yapılamamaktadır» demektedir, (bakınız: J. Macdonalt Kinnier, Journey Through Asia Minor. London, 1818, sa. 40), 1824 tarihinde ve Kinnier'den 11 sene sonra muntakaya gelmiş olan W. Leake aynen Kinnier'in ifadesini teyid edici mahiyette «Eskişehir ovası üzerinde yaşayan nüfus gayet seyrek. Ancak ziraate salih toprakların 1/3 ü ekilebilmektedir» (William M. Leake, Journal of a tour in Asia Minor. London, 1824, sa. 17) demektedir. Bu iki ifadeden de anlaşılacağı üzere 19. cu asrın ortalarına kadar toprakların ancak bir kısmı ekilebilmekte, sonra yarı göçebe diyebileceğimiz, «alan ziraati mevcut bulunmakta, aynı zamanda istihlak fazlasını sevkedebilecek ucuz yollar inkişaf etmemiş olduğu için muntakanın kapalı bir ekonomi ile yaşadığı istidlâl edilmektedir.

Vaktaki 19. cu asrın ikinci yarısında muhacirlerin bu bölgeye yerleşmeğe başlamasıyla evvelce mera olan veya half topraklar tarlalara çevrilmiş ve ziraat hayatta yeni bir inkişaf vukua gelmiştir.

Mamafih Eskişehirin yakın ziraat tarihinde asıl büyük gelişme ancak 1890 dan sonra yani Anadolu - Bağdad demiryolunun Eskişehir'e varması üzerine başlamıştır. Bu gerçeği R. Oberheimer'in eserinde bahsettiği Dr. Zander'in vermiş olduğu değerlerden çıkarmak mümkündür. Dr. Zander: «Aşar vergisi 1890 a nazaran 1892 de %13.77, 1893 de %54.83, 1894 de %72.25 artmıştır» demektedir, eserinin müellifi ise «Hattın inşası ziraat faaliyeti arttırmış, hat boyunda ve istasyonlarda hububat kumeleri yığılmağa başlamıştır» demektedir. (R. Oberheimer ve H. Zimmerer - Durch Syrien und Kleinasien. Berlin, 1899, sa. 384)

Şu halde 1890-91, Eskişehirin ziraat tarihinde bir dönüm noktası olmaktadır. Bu tarihten sonra Eskişehirde kapalı ekonominin terkedilip, normal bir ekonominin teessüs ettiği ve bundan sonra Eskişehirin daima ziraat maddeler ihraç eden bir merkez haline geldiği görülmektedir.

kân verdirmeyse de, ancak, biri 1919 senesinde Ziraat Nezaretinin², diğeri 1927-28 senesinde İstatistik Müdürlüğünün³ meydana getirmiş olduğu istatistik hiç olmazsa bu meçhul içinde iki aydınlık nokta hizmeti görmektedirler. Biz ancak bu iki ayrı sene ile bir de 1937-46 vasatilerini ele alıp bazı neticeler çıkarmağa çalışacağız:

Yalnız 1919 senesinde yapılan bu istatistikte Eskişehirle Seyitgazi o tarihte tek bir kaza olduklarından verilen miktarlar bu iki kazaya şamil olmaktadır. Bunları birbirinden ayırmak imkânı olmadığından, mukayese yapabilmek için 1927 senesi ile 1937-46 vasatilerini birleştirmek zarureti hasıl olmuştur. Sivrihisar ve Mihaliççik de böyle bir değişme olmadığı için aynen muhafaza edilmişlerdir.

Tablo II

Tarih	Eskişehir Seyitgazi	Sivrihisar	Mihaliççik
1909	27.570 +	9.649 +	2.788 +
1927	31.783 4.219	19.348 9.699	4.821 2.033
1937- 1946	92.677 65.107	35.979 26.148	16.553 13.765

Yukardaki tabloda da görüldüğü üzere 1909 da her üç kazada da buğdaya tahsis edilmiş olan sahalara, bugünkü saha ile mukayese edilemeyecek kadar dardır. Mamafih 1909 senesini 1927 senesi ile mukayese edecek olursak, 18 sene içinde en büyük inkişaf Sivrihisar da görülmekte ve 18 sene içinde buğday sahasına 9.699 hektar ilâve edilmiş olmaktadır. Bundan sonra Eskişehir kazasında 4.219 hektar ve nihayet Mihaliççikte 22.033 hektar saha buğday hesabına kazanılmıştır.

Yukarda da söylediğimiz gibi 1892 ile 1909 seneleri arasında buğday sahasının artış nispeti ve sürati meçhulümüz olmakla beraber, elde mevcut üç ayrı devreye ait rakamlardan en süratli artışın 1927 den sonra başladığı görülmekte bu 10 sene içinde meselâ Sivrihisar da evvelce kazanılmış 9.699 hektara 26.148 hektar daha ilâve olmak suretiyle 18 sene sonra buğday sahası 35.979 hektara varmıştır. Keza aynı tempo Eskişehir ve Seyitgazide de vukua gelmiş ve 18 sene içinde 65.107 hektar buğdaya tahsis edilmekle, 1937-46 vasatisine göre buğday sahası 92.677 hektara balığ olmuştur.

² 1325 senesi Asya ve Afrikayı Osmanî Ziraat İstatistiği. Dersaadet 1327.

³ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi. 1927-28, Ankara.

Bundan sonra Buğday ziraatine tahsis edilecek müsait toprakların en az olduğu Mihaliççik kazasında da aynı şekilde buğday sahasının genişlediği görülmektedir. 1909 da 2.788 hektar buğday sahasına 18 sene içinde 13.765 hektar daha ilâve edilerek 16.553 hektara varmıştır.

Hemen bütün kazalarda aynı şekilde bir inkişafın vukua gelmiş ve 18 sene evveline nazaran buğday sahalarının en az dört beş misli genişlemiş olmasında başta, evvelce mera olan boş sahaların buğday ziraatine tahsis edilmiş olması, ikincisi bu devrede tiacarî ve iktisadî imkânların gelişmesi, bu arada nüfusun süratle artışı gibi âmillerin rolü unutulmamalıdır.

Halbuki, 1937-46 seneleri arasında kalan devrede, yukarda cereyan eden hâdise araştırılacak olursa, bu 10 sene içinde böyle bir hâdisenin vukua gelmiş olmadığı meveut saha miktarlarından anlaşılmaktadır. Bu görüşe dayanarak buğday sahalarının gelişmesi ve azamî noktaya varış 1937 senesinde sona ermiş olmaktadır.

Bundan sonra, acaba buğday sahalarının yeniden gelişmesi mümkün müdür? diye bir sul sorulacak olursa, son bir vakıa olarak 1947-50 seneleri arasında topraksız veya az topraklı 3.350 aileye köylerinin müşterek meralarından veya işletilmeyen Devlet topraklarından verilen 18.936 hektar arazi fiilen işletme safhasına girdiği için mıntakanın vasatî değerlerine göre bu toprağın %92.7 si, yani 17.610 hektarı tahıla ayrılacak ve bundan en aşağı %70 i buğdaya tahsis edileceğine göre, Eskişehir Vilâyeti 12.327 hektar daha buğday sahası kazandığı ortaya çıkmaktadır. Mamafih bu şekildeki buğday sahalarının artışı hiçbir zaman 1909 ilâ 1937 arasındaki artış nispetiyle mukayese edilemez. Nihayet denilebilir ki, bugün rezerv mahiyette olup, buğdaya tahsis edilebilecek topraklar ancak köylerin müşterek meraları olup, şayet meralar istisna edilirse, bu sahanın daha fazla gelişmesine hemen hemen imkân kalmamış ve buğday sahası azamî hüduda dayanmış olduğu söylenebilir.

BUĞDAYIN BUGÜN KAPLAMIŞ OLDUĞU SAHA:

Eskişehir mıntakasında her sene buğdaya ne kadar saha ayrıldığını kesin olarak söylemek pek mümkün değildir. Vakıa, mıntakanın en başta gelen ve diğer tahıl ürünleri ile mukayese edilemeyecek kadar hâkim bir bitkisi olmasına ve mıntakanın ziraî hayatını karakterize etmesine rağmen buğday, ekim sahalarının pek o kadar mustakar olmadığı ve seneden seneye, bazan az bazan da geniş ölçüde değişmelere uğradığını III No. 11 tabloda görmek mümkündür.

Tablo III

(Hektar olarak)

Tarih	Eskişehir	Mihalıççık	Seyitgazi	Sivrihisar
1937	78.356	12.768	14.910	35.605
1938	77.048	14.654	16.557	35.341
1939	78.500	14.376	16.315	35.059
1940	83.500	17.500	15.750	42.000
1941	89.000	22.960	18.800	42.480
1942	92.500	26.662	20.234	52.860
1944	80.610	19.832	13.700	41.854
1945	62.301	11.832	14.300	29.098
1946	44.766	8.400	10.952	14.519

Buğday sahalarının seneden seneye neden bu şekilde değişmele-
re uğradığının sebeplerini daha sonraya bırakıp, şimdi burada buğ-
dayın kapladığı saha ve onun değişme nispetleri üzerinde duralım:

Eskişehir mıntakasında buğdaya tahsis edilen sahaların miktar-
larını yukardaki tabloda görmek mümkünse de bir seneki sahanın di-
ğer seneye uymaması sebebiyle bir vasatî değere ihtiyaç duyulmakta-
dır. Ve 10 senelik mutalara göre Eskişehir merkez kazasında vasatî
olarak 76.953 hektar, Mihalıççık kazasında 16.553 hektar, Seyitgazi-
de 15.724 hektar ve Sivrihisarda 35.979 hektar buğday ekim sahası
tespit edilmektedir. Buğday sahalarının seneden seneye değişme nis-
petleri ise her kazada muhtelif olup, en büyük maksimum ve mini-
mum değerlere Mihalıççıkla Sivrihisarda tesadüf edilmektedir. Ha-
kikaten Mihalıççıkta azamî ekim sahası vasatinin üzerinde %61
(10.109 hek.) artış gösterirken, diğer bir sene vasatinin altında %49
(8.153 hek.) kadar düşmektedir. Mamafih bu değerler 10 senelik de-
ğerlerin maksimum ve minimumu olup, bu seneler dışında saha oy-
nama nispetleri %10 ilâ 20 etrafında seyretmektedir.

Sivrihisarda ise ziraat sahaları vasatî üzerinde %46 (16.881 hek.)
genişlediği gibi, %59 (21.460 hek.) kadar da düştüğü müşahede edil-
mektedir.

Mıntakanın daha batısında kalan Eskişehir ve Seyitgazide ziraat
sahalarının daralma ve genişlemesi, diğer iki kazaya nazaran biraz
daha mustakar olup, Eskişehirde bu nispetler azamî olarak % 20
(15.557 hektar) bir artış göstermekte, asgarî senede ise %42 (52.187
hek.) kadar inmektedir. Seyitgazide ise azamî senede %28 (4.519 hek.)
bir artış göstermekte, asgarî senede ise %30 (4.772 hek.) bir düşüş
kaydedilmektedir.

Yukardaki azamî ve asgarî değerleri ortaya koymaktaki sebep,
buğday sahalarının azamî olarak kaplıyabileceği sahayı, aynı zamanda
asgarî ekim sahasının nereye kadar düşebileceğini tespit edebilmek

içindir. Netekim Eskişehir ve Seyitgazi kazaları ele alınacak olursa, burada azamî genişleme nispeti %20 ilâ 28 arasında kalmakta, halbuki daha doğuda yer alan Mihaliççik ve Sivrihisarda bu nispet %46 ilâ 61 kadar yükselmektedir. Şimdi bu nispetlerin delâlet ettiği mânâyı araştıralım:

Eskişehir kazalarındaki nadas ve münavebe metodları, bazı tâli farklarla birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Öyle ki, Eskişehirde nadas için $\frac{1}{4}$, veya $\frac{1}{5}$ nispetinde bir toprak nadasa bırakılırken güneyde kuraklık ve aynı zamanda tarla bolluğu sebebiyle nadas $\frac{1}{3}$ ilâ $\frac{1}{2}$ kadar sahası genişletilmektedir.

Meselâ, buğday tohumunun tarlaya atılması ve onun kök salmasına imkân verecek kadar bir güz yağışı geldiği sene, hemen bütün tarlalar ekilmekte ve dolayısıyla nadas sahası çok azalmaktadır. Nitekim bu gibi ahvalde Sivrihisar ve Mihaliççikte görüldüğü üzere ekim sahası vasatîsî üzerinde %46 ilâ 61 e kadar çıkmaktadır. Fakat bu çok müsait seneler dışında tarlaların yarıya yakını nadasa bırakılma zaruretinden buğday ekim sahasının vasatî değerler civarında seyrettiği müşahede edilmektedir. Bundan başka gene aynı hâdiseler iyi başlayan bahar yağışları ile faaliyete geçmekte, o zaman güzde ekilmemiş ve dolayısıyla mecburen nadasa bırakılmış tarlalar bu fırsattan istifade edilerek yaz buğdayına tahsis edilmekte ve bu şekilde, saha genişlemesi vukua gelmektedir.

Buna benzer tabii hâdiseler Eskişehir kazasında da vukua gelmekte ise de, burada nadaştan daha çok münavebe yapıldığı, aynı zamanda rezerv olarak bırakılmış tarlalar mahdud olduğu için Eskişehir kazasında bu müsait senelerde buğday sahası azamî olarak %20 ilâ 30 nispetinde genişleyebilmektedir.

Buna mukabil, buğday ekim sahasının daralma sebeplerine gelince, bu da gene aynı âmillerle ilgili bulunmaktadır. Meselâ, güz mevsiminde müsait ekim şartları teessüs etmediği takdirde, tarla tava gelmediğinden tohum atılmaktan çekinilmekte, ancak tam nadas görmüş tarlalar ekilmekle iktifa edilmektedir. Boş bırakılmış tarlalar bahar devresini beklemekte, eğer güz gibi, bahar da müsait imkânlar vermezse, yaz buğdayından da vaz geçilip ya tarla yaz mahsülleri için münavebeye terkedilmekte veya mecburen nadasa bırakılmaktadır. Bu sebepten namüsait senelerde buğday ekim sahası geniş ölçüde daralmaktadır.

Şu halde Eskişehir mıntakasında buğday sahasında verim gibi ekim sahaları da mustakar olmayıp, bilhassa klimatik âmillerle sıkı sıkıya münasebattar olup, yağış şartlarının müsaadesi nispetinde genişleyip daraldığı anlaşılmış olmaktadır.

BUĞDAYIN YETİŞME SAHASI - YAZ VE GÜZ BUĞDAYI:

Eskişehir mıntakasında, bütün coğrafi âmiller sebebiyle buğday ziraatinin yapılmadığı veya yapılamıyacağı bir sahanın mevcut olmadığını peşinen söylemek mümkündür. Eskişehir mıntakası bir bütün olarak, buğdayın yetiştirme şartları bakımından optimum değerler taşıyan bir sahaya tekabül etmektedir.

Mamafih, mıntaka bir bütün olarak tetkik edilecek olursa, buğday yetiştirme şartlarının her tarafta aynı olmadığı, yani ovalarla yaylalar arasında bazı tâli farkların mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki, ova tabanında umumiyetle güz buğdayı ekilirken, yaylalarda ve hattâ Çifteler ovasında güz buğdayı ile beraber, yaz buğdayı da ekilmektedir. Bu şekilde yaylalar veya 1000 m.nin üstü yaz ve güz buğdayının bir mücadele sahası olmaktadır. Her ne kadar platolar sahasında buğday eken köylüler daima güz buğdayını tercih etmekte iseler de, bazı seneler güz yağışlarının kifayetsiz oluşu ve şiddetli kış donları çok zaman ve mecburen köylüyü yaz buğdayı ekmesine mecbur etmektedir.

Nitekim ovalarla yaylaları birbirinden ayıran iklimik âmillerin diğer bir rolü de kendisini hasat zamanında hissettirmekte, meselâ, Eskişehir ovasında (800 m.) hasat 1 Temmuzda başladığı halde yaylâ kenarındaki yani 900 m. civarındaki köylerde hasat 10 gün daha sonra başlamakta, 1000 m. üzerinde, fakat ovaya mücavir köylerde (Sekiören, Yörükkartal) gecikme 20 güne varmakta, nihayet yayla içi köylerde bu gecikiş 30 günü bulmakta, bu suretle Eskişehir ovasında Temmuz başında başlayan hasat yayla ortasında (Sündikenlerde Yarımca, Güney Platolarda Mollaoglu) ancak Ağustos başında mümkün olmaktadır.

BUĞDAY İSTİHSAL VE VERİMİ

Yukardan beri Eskişehir vilâyetinde tahıl ürünlerinin başında Buğdayın geldiğini ve buğdaya tahsis edilen sahanın %74 ilâ 84 arasında değiştiğini söylemiştik. Şimdi aynı metodla Eskişehir vilâyetinde her sene vasatı olarak elde edilen buğday miktarları araştırılacak olursa, ortalama olarak senelik istihsalin 80.000 ilâ 100.000 ton arasında oynadığını söyleyebiliriz. Mamafih bu ortalama değer, realiteden nispeten uzak olmakla beraber, mıntakanın senelik istihsal kapasitesini göstermesi bakımından faydadan hali değildir. Ancak IV numaralı tabloda da görüleceği üzere her kazada senelik buğday istihsa-

li, bir evvelki seneye uymamakta, hattâ bazı seneler ortalama istihsalin pek altına düştüğü de olmaktadır.

Tablo IV

B u ğ d a y

Eskişehir

Mihalıççık

Tarih	Hektar	Ton	Verim	Tarih	Hektar	Ton	Verim
1937	78.356	58.759	7.5	1937	12.768	12.768	10.0
1938	77.048	63.500	8.2	1938	14.654	13.000	8.6
1939	78.500	58.000	7.4	1939	14.376	9.500	6.3
1940	83.500	74.250	9.0	1940	17.500	15.000	8.9
1941	89.000	43.000	4.8	1941	22.960	13.000	5.9
1942	92.500	35.000	3.8	1942	26.662	8.500	3.1
1944	80.610	56.392	7.0	1944	19.832	12.300	6.1
1945	62.301	18.969	3.0	1945	11.832	2.328	1.9
1946	44.766	57.797	13.0	1946	8.400	13.552	16.0

Seyitgazi

Sivrihisar

Tarih	Hektar	Ton	Verim	Tarih	Hektar	Ton	Verim
1937	14.910	17.892	12.0	1937	35.605	21.363	5.9
1938	16.557	13.500	8.4	1938	35.341	19.000	5.4
1939	16.315	12.970	8.0	1939	35.509	22.500	6.4
1940	15.750	13.500	8.4	1940	42.000	31.500	7.4
1941	18.800	11.000	5.7	1941	42.480	25.000	5.9
1942	20.234	9.000	4.5	1942	52.860	35.000	6.6
1944	13.700	16.927	12.1	1944	41.854	20.605	5.0
1945	14.300	3.070	2.1	1945	29.098	5.780	5.0
1946	10.952	15.000	13.6	1946	14.519	27.033	18.0

Buğday istihsalinin seneden seneye bu kadar farklar göstermesinin sebepleri düşünülürken, akla ilk gelen şey, sahanın daralıp genişlemesidir. Yukarda da belirttiğimiz gibi, vakıa mıntakada buğdaya tahsis edilen sahalarda da her sene bir oynama mevcutsa da, yukardaki tablo tetkik edildiği zaman bazı seneler sahalarda değişmediği halde, gene istihsalin büyük değişikliklere uğradığı göze çarpmaktadır. Meselâ: Eskişehir kazasında 1940 da 83.500 hektar sahada buğday ekildiği ve buna mukabil 74.250 ton buğday alındığı halde, 1941 de buğdaya tahsis edilen saha 89.000 hektara çıktığı halde, istihsalin bilâkis 43.000 tona düştüğü tespit edilmektedir. Bu suretle sahalarda oynaması, buğday istihsalinin yanında ikinci, üçüncü derecede bir âmil olarak kalmaktadır.

Asıl buğday istihsalinin seneden seneye geniş ölçüde değişme sebeplerini araştırmak ve daha müspet neticeler elde etmek için senelik istihsalden çok, verim meselesi üzerinde durmak ve verimin seneden seneye değişme sebeplerini ortaya koymak, bu problemi halletmek bakımından en emin bir yol olsa gerektir.

Yukardaki tabloda da görüldüğü üzere, buğday veriminin seneden seneye oldukça farklı neticeler verdiği, bazı seneler bir hektardan 12 ilâ 13 kental buğday elde edilirken, diğer bir sene 3-4 hattâ 1.5 kental kadar düşmüş olduğu vazıh bir şekilde tespit edilmektedir.

O halde verimi seneden seneye bu kadar değişmelere uğratan âmilleri araştırılacak olursa, bu âmillerin pek muhtelif olup, her bir âmilin yer yer ve zaman zaman ortaya çıktıkları, fakat neticede umumî verim bilânçosunda düşüklükler hasıl ettikleri yapılan araştırmalardan öğrenilmektedir. O halde şimdi bu çeşitli âmilleri ehemmiyetine göre sıraya koyup tetkik edelim:

1 — Yağış Şartları:

Yalnız Eskişehir değil, hemen bütün Anadolu'da buğday istihsalinin ve dolayısıyla buğday veriminin seneden seneye büyük değişikliklere maruz kalmasında en başta rol oynayan âmilin yağışlarla alakalı olduğu bir gerçektir. Yani yıllık yağışın yeter derecede olup olmaması, aynı zamanda her sene istenilen zamanlarda yağmaması gibi sebepler, mahsul üzerinde büyük bir etki yaratmaktadır. Nitekim Prof. Ali Tanoğlu "Ziraat Hayatı" isimli eserinde Eskişehir vilâyetinde yıllık yağış miktarları ile buğday istihsalî ve verimin münasebetlerini araştırırken yağış tutarının az olduğu senelerde rekoltenin düşük, yağışın bol olduğu senelerde rekoltenin yüksek olduğunu izah etmekte ve çizmiş olduğu diyağramda bu vakıa vazıh bir şekilde müşahede edilmektedir⁴.

Mamafih yıllık yağış tutarının buğday verimi üzerinde bariz bir tesiri olmakla beraber, bunun kadar yağışın düşüş zamanlarının da büyük bir rolü olduğu unutulmamalıdır. Bilhassa güz ve bahar yağışları buğday verimi ile çok sıkı bir münasebet göstermektedir.

Mıntakanın hemen her tarafında güz buğdayı ekimi tercih edildiği ve daima güz buğdayından daha iyi neticeler elde edilmesi sebebiyle mevsimlik yağış şartlarını daha ziyade ele almak ve güz yağışlarının buğday ekimi üzerinde hasıl ettiği tesirleri belirtmek icap

⁴ Ali Tanoğlu - Ziraat Hayatı. İst. Üni. Coğrafya Enst. Neş. No. 8, İst. 1942, sa. 47-50 ve şekil 6.

eder. Eskişehir bölgesinde, Eylül ayının kurak devre içinde kalması ve Ekim ayının da bazı sene yağışlı, bazı sene kurak gitmesiyle, güz yağışlarının umumiyetle bahara nazaran daha istikrarsız olduğu bir vakıdır. Bu sebepten buğday ekimi için ilk manianın daha güz devresinde başlamış olduğu söylenebilir. Nitekim güz yağışları gelmediği veya pek kifayetsiz olduğu takdirde toprak tava gelebileceğinden her tarlaya tohum atma imkânsız bir duruma girmekte, ancak tohum tam nadasa bırakılmış tarlalara atılabilmektedir. Bu sebepten ancak ovalarda Dry Farming metoduna lüzum hissedilmekte, bu metodun tatbik edilmediği tarlalarda güz buğdayı ekim imkânını kaybetmiş olmaktadır. Mamahif tava gelmemiş tarlaya tohum atmak kabilsede, iki sebepten dolayı verim şansa kalmaktadır.

a) Tarla rutubetsiz olduğundan tohum çabuk köklenememekte, veya kökler satıhta teşekkül ettiği için, ilerde müsait bahar yağışları idrak edilse de, —kök derinlere gitmediği için— verim gayet düşük olmaktadır.

b) Topraktaki nem kifayetsizliğinden bazı tarlalara hiç tohum atılamamakta, bu suretle daha verimli olan güzlük buğday yerini yaz buğdayına terketmek zorunda kalmaktadır.

Buğday ziraatinin ve buğday veriminin azalıp çoğalışını kontrol eden ikinci yağış devresi ilk bahar yağışlarıdır. Buğday bahar devresinde bilhassa Nisan ve Mayıs aylarında yağışa ihtiyaç duymakta, bu sebeple iyi bir verimin idrak edilebilmesi için yağışın bu iki ay içinde toplanması icap etmektedir. Fakat bahar yağışları her ne kadar güz yağışlarından çok daha istikrarlı ise de, bu istikrar nisbî olup, bazı senelerin bahar devresinin yazı andırır şekilde kurak geçtiği, bazan da yağış devresinin Hazirana doğru kaydığı, bununla beraber, bazı senelerin yağışları hakikaten Nisan ve Mayıs aylarında toplandığı görülmektedir. Meselâ: 1945 senesi bahar yağışlarının gayet kıt olduğu ve buna bağlı olarak buğday rekoltesinin asgarî hadde düştüğü bir sene olarak tespit edilmektedir. Nitekim Prof. Ali Tanoğlu Eskişehir mıntakası için bahar yağışları ile buğday rekoltesi arasındaki münasebetleri araştırmak için yapmış olduğu tetkiklerde, bu hususta şöyle demektedir: "... görüldüğü gibi adı geçen vilâyetlerin (Eskişehir, Ankara, Konya) her sene çıkardıkları buğday miktarları o sene yağın ilkbahar yağmurlarının miktarı ile ve bilhassa Nisan ve Mayıs ayları yağışları ile sıkı sıkıya ilgili bulunmakta, bunların gösterdiği tahavvülâta tâbi kalmaktadır⁵".

Fakat nisan ve mayıs yağışlarının bu faydasına mukabil, gecikmiş bir bahar yağışı olan ve aynı zamanda Eskişehir yağış grafiğinde

⁵ Ali Tanoğlu - Aynı eser. sa. 53.

bir yer tutan Haziran yağışlarına gelince, bu yağışlar hakkında hemen bir hüküm vermek kolay değildir. Öyleki mıntakada ova ile yayla arasında buğdayın yetiştirme ve kemale erme devreleri arasında bir ay kadar bir zaman farkı mevcut bulunmaktadır. Ovadaki buğday Haziran içinde tohum bağlamış yani suya olan ihtiyacı bitmiş olduğu için bu ayda vukua gelecek yağışlar sapların büyümesine ve tanelerin dolmamasına sebep olmakta, halbuki yaylada daha tohum bağlama henüz başlamadığı için bu yağışlarla buğday hem gelişmekte ve hem de daha iyi tohum bağlamış olmaktadır. İşte bu sebepten haziran yağışları yaylada beklenirken, ovada istenmemekte, ovada mahsul iyi olduğu senede, haziran yağışlarının yokluğu sebebiyle yaylada mahsul pek o kadar bereketli olmamakta, aksi halde yaylada mahsul iyi idrak edildiğinde, ovada çok zaman rekoltenin düştüğü görülmektedir. İşte bu suretle Haziran yağışlarının mıntaka için iyi mi yoksa fena mi olduğunu kestirmek çok güçleşmektedir.

2 — Sıcak Rüzgârlar:

Eskişehir mıntakasında buğday ziraatine tesir eden ve verimin düşmesinde rol oynayan ikinci âmil sıcak rüzgârlardır. Mayıs ayında buğdayın çiçek açtığı sırada güneyden esen sam yeli karakterindeki sıcak rüzgârlar, başta tanelerin teşekkülüne mâni olmakta bu sebepten buğday yerine saman elde edilmektedir. Sıcak rüzgârlar mevzii mahiyette olmayıp, bunun tesiri bütün mıntakada hissedildiğinden, bu rüzgârların esisi bütün bölgedeki buğday rekolteleri üzerinde menfi tesirler yaratmaktadır.

3 — Donlar:

Sarısu - Porsuk vadisi istisna edilirse, geri kalan bütün Güney Platolar ve Sündiken yaylaları üzerindeki buğday ziraatini tehdit eden ve bu sahalarda yağış şartlarından evvel gelen ve mahsulün bozulmasında en başta bulunan âmil kış donlarıdır. Bu sahalarda kış donları bilhassa güz buğdayı üzerine zararlar ika ettiği için, platolarda çok sene yaz buğdayı ekmek zarureti hasil olmakta, evvelce de işaret ettiğimiz gibi, yaz buğdayının bu sahalarda yer kazanmasında başta kış donları âmil olmaktadır. Meselâ, güzde ekilmiş ve kökleşmiş buğdayın donlar sebebiyle kökleri koptuklarından tarladaki bütün mahsul mahvolmaktadır. İşte 1000 m. üzerinde kalan plato sathında şiddetli geçen kışlar esnasında hemen her tarafta bu hâdise cereyan ettiği için, bazı seneler güzde ekilmiş olan tohum kaybedilmekte, ancak baharda tarlalar tekrar sürülüp, bu sefer yaz buğdayı ekilmek zarureti hasil olmaktadır.

Mamafih, hemen sık sık vukua gelen bu don kesmelerine nispeten mâni olmak için köylü amprik olarak Dry Farming metodunun tam tersini tatbik etmek suretiyle, biraz olsun bir muvaffakiyet elde etmektedir. Bu da şöyle olmaktadır: Güz devresinde toprağa intikal eden su, kışın şiddetli donlar sırasında donup, aynı zamanda toprağı da çatlattığı için tohumların kökleri kopmaktadır. Köylüler bu hâdiseye "Su Kesti" demektedirler. Tarlaları su kesmesinden korumak için tarlaları meyil istikametinde derince sürmekte ve fazla su tarladan akıtılmaktadır. Tabii bu şartlar altında, tarlada, bahar devresinde buğdayın büyümesini sağlayacak rezerv su mevcut olmadığından mahsulün iyi idrak edilebilmesi için bu sefer bütün şans bahar yağışlarına kalmakta, eğer bahar yağışları da zamanında gelmezse, o zaman yaz buğdayından da pek bir şey beklenmemektedir. İşte Çiftler ovasının büyük bir kısmı da dahil olmak üzere bütün platolarda Dry Farming metodu ile güz buğdayı yetiştirmek donlar sebebiyle çok tehlikeli bir duruma girmekte, şayet güz buğdayı ekilecekse, Dry Farming metodundan ayrılmak icap etmekte, aksi halde, Dry Farming metodu ile ancak yaz buğdayı yetiştirmek imkân kazanılmaktadır.

İşte şu malûm sebeplerle, Dry Farming metodu mezkûr sahalarda henüz bir istikamet alamamış, güz buğdayı köylü tarafından tercihi ve tarladan suyu akıtmak isteğı, buna mukabil, Dry Farming İstasyonunun tavsiyeleri ve ortaya koyduğu metodlar —Sarısu - Porsuk vadisi müstesna— aradan 21 sene (kuruluşu 1931) geçtiğı halde hâlâ kökleşmemiş ve bir istikrar bulamamıştır.

4 — Rüzgâr ve Toz Fırtınaları:

Oldukça mevziî bir mahiyet arzeden ve daha ziyade ağaçsız ve açık plato sahalarına inhisar eden bölümlerde vukua gelen şiddetli rüzgârlar ve toz fırtınaları bilhassa buğday ziraati üzerine zararlı tesirler ika etmekte, değil buğday verimi, çok zaman bütün buğday mahsulünü yok edecek derecede kuvvet bulduğu görülmektedir. Bu şiddetli rüzgârlar veya toz fırtınaları şu zararları tevliid etmektedirler.

a) Şiddetli rüzgârlar toprak erozyonu ve toprağın sürülmesinde rol oynadıkları için bu sahalarda, diğer bir sebep olarak gene Dry Farming metodu ile buğday yetiştirmek mümkün olmamaktadır⁶. Çünkü bu metoda göre tarlaların muayyen zamanlarda sürülüp dış toprak tabakasının yumuşak bırakılması icap etmektedir. Halbuki değil burada, tarlaların topraklarını ufalanmış olarak bırakmak, bilâkis tarla sürülür sürülmez hemen tohum atılmakta ve bunun arka-

⁶ Necdet Tunçdilek - Türkiyede Toprak Erozyonuna ait gözlemler ve düşünceler. İst. Üni. Coğrafya Enst. Dergisi sayı 2, 1951 sa. 96.

sından tarla üzerinden merdane geçirilmek suretiyle toprak pekleştirilmektedir.

b) Toz fırtınaları her çeşit yabancı tohumları da beraberlerinde taşıdıklarından, ekili sahaya gelip oturan bu tohumlarla çok zaman tarlaları ot bürümekte, hattâ tarlaların içinde buğday ekalliyette kalıp, daha ziyade yabancı otlarla kaplandığı da olmaktadır. Bu hususta en enteresan cihet tarlaların toprakları bir taraftan diğer tarafa taşınması neticesinde, sırf buğday ekilmiş bir tarlada, buğdayla beraber, arpa ve yulafın da beraber yetiştiği görülmekte olmasıdır.

c) Bunların içinde en mevzî mahiyette olup, fakat en tehlikelisi, toz fırtınalarının taşıdıkları toprakların başakları devirmesi, aynı zamanda başak saplarının bir hail oluşu dolayısıyla topraklar tarlaya yığılmakta, mahsulün tamamen toprak altında kalmasına sebep olmaktadır.

Mamafih bütün bu hadiseler vukua gelmekle, gerek mahsul, gerek verim üzerinde büyük değişmeler hasıl ettikleri bir gerçek olduğu halde, bu âmillerle münasebattar olarak verimin değişmesini gösterecek elde ne bir istatistik, ne de bir kayıt mevcut olmadığı için bu âmillerin ika etmiş oldukları zarar nispetleri ortaya koymak maatteessüf mümkün olmayacaktır.

5 — Toprağın Fakirliği:

Klimatik şartlar baki kaldığı halde, ufak bir mıntaka içinde bile verimin farklı oluşunda rol oynayan diğer mühim bir âmil de, topraktır. Mülkiyet bahsinde de belirtmiş olduğumuz üzere Eskişehir mıntakasında toprak zonları çok çeşitli olup, sık sık değişmesi sebebiyle verim de buna bağlı olarak yer yer değişikliklere uğramaktadır. Ve toprağın kalitesi verimi kontrol eden bir âmil olmaktadır.

Umumiyetle Sündikenlerde, fakir topraklar üzerinde yapılan Buğday ziraatından elde edilen verim gayet düşük olup, mıntakanın en zengin toprakları sarısu - Porsuk vadileri içinde bulunmakta, bir de marnö tabiattaki Çiftler ovası buna ilâve olmakta ve bu sahalardaki verim, yaylaların yanında en az iki üç misline varmaktadır.

Mamafih bizim burada asıl mevzuubahis etmek istediğimiz şey, ziraat topraklarının kullanılma sebebiyle tedricen vukua gelen fakirleşme meselesidir.

Nitekim mıntakada nadasa bırakılan topraklar sahasının sene ve sene azalması, sonra nadas metodunun terkedilip, münavebeye dönülmesi, aynı zamanda eskiye nazaran toprakların daha az gübrenmesi, nihayet ziraî faaliyetle beraber, başlamış olan şiddetli toprak erozyonuna ehemmiyet verilmemesi ve toprağı muhafaza gibi çarelerin araş-

tırma yoluna gidilmemesi gibi sebeplerle buğday sahalarında verimin zamanla düştüğü hemen herkes tarafından bilinen ve tasdik edilen bir olaydır.

Denilebilir ki, yukarda saymış olduğumuz sebeplerden dolayı bütün mıntakada buğday verimi 30 ilâ 40 sene evveline nazaran yarı yarıya düşmüş gibidir. Şimdi bu saymış olduğumuz âmilleri biraz açıklayacak olursak, verimin düşme sebepleri ortaya çıkmış olacaktır.

a) Tarla ziraatinin ilk başladığı devrede hemen bütün toprakların dinç olması, aynı zamanda hayvancılığın daha münkeşif olduğu bu sıralarda zaten az olan tarlaların daha fazla gübrelendiği bilindiğine göre, iklimatik faktörlerin müsait olduğu senelerde verimin bugüne nazaran dört beş misli daha fazla olduğu, bütün köylerde yapılan anketlerden öğrenilmektedir.

b — Bundan sonra, nadas metodlarında vukua gelen değişikliklerde bu hususta kuvvetli bir âmil olmaktadır. Evvelce nüfusun bugüne nazaran daha az ve sonra münakale imkânlarının daha kısır oluşu, ekim sahalarının nispeten dar kalmasına sebep olmakta idi. Bu sebeple ekilen sahanın birkaç misli tarla, mecburen nadasa bırakılıyordu. Sonradan gerek nüfusun, gerek buğday taleplerinin artmış olması, istihsalin geliştirilmesine sebep olmuş, evvelce Eskişehir ovasında bir tarlaya üç, hattâ dört senede bir ekim sırası gelirken şimdi bir tarla, yerine göre, üç, dört hattâ beş altı senede bir dinlendirilmeğe bırakılır olmuştur. İşte nadas veya rezerv saha bir taraftan daralırken, diğer taraftan münavebe metodu nadasın yerine geçmiş ve şimdi yere, zamana ve imkâna göre Eskişehir mıntakasında birbirinden az çok farklı münavebe metodları teessüs etmiştir. Bu farklı metodlar hayli enteresan olduğu için bunların en karakteristik olanlarını misal olarak vermek istiyoruz:

Meselâ: Çiftler ovasında, İmişehir köyünde bir tarlaya birinci sene buğday, ikinci sene keten —zeyrek—, üçüncü sene yulaf ekilmekte ve tarla dördüncü sene nadasa bırakılmaktadır. Fakat bu nadas hakikî mânada nadas olmayıp, daha doğrusu yarım nadastır. Ve nadasa bırakıldığından bahsedilen tarlaya kavun karpuz ekilmektedir.

Buna mukabil, ziraat sahaları çok daha geniş olan Şerefiye köyünde münavebede şöyle üçlü bir metod kullanılmakta ve birinci sene buğdaya tahsis edilen bir tarla, ikinci sene yarı nadas tabir ettikleri arpa veya yulaf ekimine verilmekte, ancak üçüncü sene tam nadas yapıp, hakikaten tarla tamamen boş bırakılmakta, ancak bu sene Dry Farming metodunu hatırlatacak şekilde bir iki defa sürülmekte ve dinlendirilmektedir.

Bundan başka gene aynı ovada, münavebe toprağın kuvvet veya verim kabiliyetine göre de ayarlanmakta ve meselâ: Kaymaz köyünde kuvvetli topraklarda birinci sene buğday, ikinci sene yulak yahut arpa ekilmekte ve üçüncü sene nadasa bırakılmaktadır. Zayıf topraklarda ise, bir sene buğday, ikinci sene (yarı nadas) kavun karpuz ekilmekte, üçüncü sene gene buğday, dördüncü sene ise tam nadasa terkedilmektedir.

Ekilecek toprağın daha kıt olduğu yerlerde ise ve meselâ: Sündikenler üzerinde Tandır köyünde nadas tamamen ortadan kalkmakta, buna mukabil, tam bir münavebe yer almaktadır. Birinci sene mısır ekilen bir tarlaya, ikinci sene buğday, üçüncü sene fasulya, dördüncü sene burçak ekilmekte ve bu tertip daima tekerrür etmektedir.

Sarısu - Porsuk vadisi içinde ve aluviyal tarlalar üzerinde nadas pek ehemmiyetsiz bir yer işgal etmekte, burada pancarın mevcudiyeti ile birinci sene pancar, ikinci sene buğday veya arpa, üçüncü sene gene arpa veya buğday ekilmekte ve nadasa girmeden tekrar pancara geçilmektedir. Ancak pancar dışında ve beş altı senede bir tarla nadasa bırakılmaktadır.

Inönü ovasındaki karaağaç köyünde tatbik edilen diğer bir münavebe usulü de şöyledir: Buğday kalktıktan sonra tarla sürülmeden kış üzerinden geçmekte ve baharda mısır ekilmektedir. Mısır sonbaharda kaldırılıp akabinde güz buğdayı ekilmeye, bu suretle tarladan iki senede üç mahsul elde edilip, buğdayın kalkışını müteakip, tarla tam veya yarı nadasa bırakılmaktadır.

İşte yukarda ancak en karakteristik olanlarını vermiş olduğumuz bu münavebe sistemi, bir taraftan tarlaya yeni bir şeyler katarken, diğer taraftan büyük zararlara duçar etmektedir ve netice itibariyle, verimin tedrici bir şekilde düşmesine karşı gelinememektedir. Mammafi pancar münavebesine giren tarlalarda büyük bir tahavvülât pek mevcut değilse de, gübrelenmeden bu kadar sıkı bir münavebeye tabi tutulan tarlalardan verim bilhassa yağış şartlarının biraz gayrı müsait olduğu senelerde göze batacak derecede düştüğü herkes tarafından bilinmektedir.

c) Ziraat topraklarının fakirleşmesinde diğer mühim bir sebep de, ziraî faaliyetle beraber, faaliyetini hızlandırmış olan toprak erozyonudur. Bilhassa, plato sahaları ile tepelik yerlerde sel ve seylâplar la vukua gelen toprak erozyonu Eskişehir ziraat hayatında küçümse-nemiyecek derecede bir faktör olduğu hemen her sene vukua gelen

bu tip hâdiselerle tespit edilmektedir. Bilhassa 1950 senesi martında vukua gelen seylâp anında ova sathı üzerinde iki santimetre kalınlığında bir balçık örtüsünün gelip yerleşmiş olması yamaç ve plato sahası üzerindeki süprülmenin nispetini göstermesi bakımından hayli enteresandır⁷. Gene şiddetli yaz sağnakları ile yamaçlardan topraklar süpürülmekte ve hattâ çok yerde tamamen topraksız kalmış ve hiçbir maddî değer taşımayan tarlaları sık sık görmek mümkündür.

Netice olarak bugün erozyona maruz olan yamaçlarda ve plato sahasında pek çok yerde ham toprak (B horizonu) üzerinde ziraat yapılmakta ve şüphesiz bu tip tarlalardan elde edilen buğday azamî olarak ya bire iki vermekte, veya sade atılan tohumu almakta, saman da köylüye kâr olarak kalmaktadır. Ve bilhassa Yayla köylerinde buğday veriminin süratle düşmesinde toprak erozyonunun tesirleri bilinmekle beraber, buna karşı koyacak tedbirlerin düşünülmemiş olması, Eskişehir buğday ziraatinin atisi hesabına insanı kötümserliğe sürüklemektedir.

BUĞDAY MAHSULÜ BOZULDUĞU ZAMAN

İşte yukarda buğday mahsulünün bozulma ve dolayısıyla verimin düşme sebepleri uzun uzadıya gözden geçirdikten sonra, netice olarak, Eskişehir mıntakasında buğday veriminin hiç de mustakar olmadığı ve iyi bir rekoltenin elde edilmesi için birçok şartın ancak müsait imkânlar arzettiği takdirde elde edilebileceğini izah etmeğe çalıştık. Fakat IV No. 11 buğday verimi tablosundan açık bir şekilde görüldüğü üzere senelik buğday veriminin pek mustakar olmayıp, seneden seneye büyük değişmelere uğradığı da bir hakikattir.

O halde Eskişehir mıntakası, ziraat hayatının temel taşı olan buğday rekoltesinin bozulduğu seneler Eskişehir mıntakasında büyük bir ziraî ihtilâcın doğacağı bedihidir. Mamafih, şimdi 19 uncu asırda vukua gelmiş olan kıtlıkların zuhuruna pek imkân yoksa da⁸ gene bütün bölgedeki köylerde bir kargaşalık, bir iç buhran meydana gelmektedir. Netekim mahsulün bozulduğu senelerler, fakir köylüler yahut az araziye sahip olan kimseler muvakkat mahiyette büyük şehirlere (İstanbul, Ankara, İzmir ve bilhassa Eskişehir) akın etmekte, fabrika ve sınaî tesislerde iş aramaktadırlar. Ancak tarlası ile beraber hayvan sahibi olanlar o senenin boşluğunu doldurmak ve yıllık zahire ihtiyacını pazarlardan temin etmek için tabir caizse bir nevi em-

⁷ Necdet Tunçbilek - 1950 Eskişehir Seylâbı hakkında tetkik ve düşünceler: İst. Üni. Coğrafya Enstitüsü Dergisi, cilt 2, sayı 3-4, 1952-53.

⁸ Faik Kurtoglu - Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış. İst. 1938 sa. 212.

niyet supapı vazifesi gören hayvanlarını satmaktadırlar⁹. Ormana civar olan köyler ise eskiden ağaç kesip Eskişehir pazarına satarlarken, sonradan ormanların devletleştirilmesi üzerine bu imkân kısmen olsun kaybedilmiştir. Şimdi ise, müzayakaya düşen köylüler orman işletmesinde işçi olarak çalışmaktadırlar.

⁹ Buğday rekoltesinin düşmesiyle hayvan satış ve ihracı münasebetlerine dair şu rakamlar şayanı dikkattir. Meselâ: 1942 de 5900 baş hayvan ihraç eden Eskişehirde, 1943 senesinde bu miktar 1500 başa düşmüş (en iyi bir buğday rekolte senesi) halbuki çok kötü bir rekolteye tekabül eden ve verimin 1.5 ilâ 2 kentale düştüğü 1945 senesinde (bu miktar 7 aylıktır) hayvan ihracatı 13.212 başa çıkmıştır (Bu değerler Devlet Demiryolları İstatistik yıllıklarından alınmıştır).

